

ЯРОСЛАВ ГРИНЕВИЧ

В ІМ'Я ПРАВДИ

**АНАЛІЗА БЕЗПАРАЛЕЛЬНОЇ ТРАГЕДІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ**

**НАКЛАДОМ Т-ВА „МОЛОДА ГРОМАДА”
НЮ ЙОРК, ЗСА. — 1972 Р.**

ЯРОСЛАВ ГРИНЕВИЧ

В ІМ'Я ПРАВДИ

diasporiana.org.ua

**АНАЛІЗА БЕЗПАРАЛЕЛЬНОЇ ТРАГЕДІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ**

**НАКЛАДОМ Т-ВА „МОЛОДА ГРОМАДА”
НЮ ЙОРК, ЗСА. — 1972 Р.**

**„ХТО НЕ ШАНУЄ СВОГО МИНУЛОГО
ТОЙ НЕ Є ГІДНИЙ СВІТЛОГО
МАЙБУТНЬОГО”**

Пролог

Навесні 1919 р. появилися на українсько-польським фронті в Галичині познанські полки. Це доказувало, що зі Західньо-Українською Народною Республікою стоїть у війні вже ціла нова польська держава. Коли в квітні й травні 1919 р. з'явилися по стороні польської армії відділи армії Галлера, що була дуже добре wyposażена в легку і важку зброю (м. ін. тяжкі міномети й летунство), а відділи ті були створені з охотників, зібраних в ЗСА, перевишколених і доповнених на території Франції, здебільша французькими штабовими офіцерами та летунами-поляками, вишколеними під час світової війни на західньому фронті — ставало ясно, якою супроти тих спонзорованих переможною Антантою польських збройних сил буде доля Української Галицької Армії, а з нею молододі Західньо-Української Народної Республіки.

27-28 квітня галлерці відсунули частини 2-го Корпусу УГА, що облягав Львів, а в половині травня почали наступ на 3-ій, а опісля 1-ий Корпус УГА, що був загрожений внаслідок відступу т. зв. Холмської групи Армії УНР. І на цю групу також пішли наступом відділи армії Галлера.

Польський наступ з напрямом на нафтовий басейн відтяв дорогу відступу двом більшим бойовим з'єднанням 3-го Корпусу, тобто Групі хирівській і Гірській бригаді, які були змушені перейти Карпати на Чехо-Словаччину, де їх чехи і роззброїли. До цього несподівано почали 24 травня румуни займати Покуття, так що 3-ій Корпус УГА був змушений відступити коло Галича, Нижнева на північний берег Дністра, залишаючи численні магазини бойового виряду. 2-ий Корпус УГА, під загрозою оточення з півночі і півдня, мусів також з боями відступити на південний схід.

Одночасно з цим польським наступом на УГА большевики заатакували великими силами Діюву Армію УНР, так що її частини відступили на польському відтинку за р. Збруч, на галицьку територію. Для оборони лінії Збруча Начальна Команда УГА виставила коло Скали т. зв. Чортківську групу, а коло Підволочиськ групу отам. Ляєра.

Таке було положення УГА під час її першого відступу. 4-6 червня 1919 р. опинилися частини всіх трьох корпусів УГА у південно-східньому трикутнику Галичини. Польські війська, скріплені дивізіями Галлера, наступали головними силами на обидва крила УГА, тобто Корпуси 1-ий і 3-ій. На 2-ий Корпус поляки не натискали, вважаючи, що він і так відступить,

щоб не попасти в оточення. Це положення на відтинку 2-го Корпусу використала Начальна Команда УГА, даючи наказ перейти там до протинаступу.

Знаний під назвою Чортківської офензиви цей наступ характеризувався бурхливими, успішними операціями всіх родів зброї УГА і цивільного населення. Відзначаючись геройськими діями, УГА підійшла тоді на віддаль коло 40 кілометрів під Львів. Одначе, поляки, стягнувши підкріплення, під особистим командуванням колишнього соціялістичного діяча Юзефа Пілсудського, пішли у протинаступ. І тоді вояки УГА, не маючи набоїв і ні від кого-будь помочі, мусіли відступити під перевагою змоторизованих частин армії Галлера і військ нової польської держави. Відступ УГА на схід забезпечували її задні сторожі, зокрема на найкоротшій віддалі до р. Збруч — 3-ій Корпус. Цей Корпус мав не легке завдання, бо на нього наступали не тільки польські частини із заходу, але й 4-та дивізія стрільців ген. Желіговського, яка належала до альянтьської армійської групи французького генерала Д'Асельма. Цю дивізію, що прибула з Одеси, румуни перетранспортували через свою територію і зайняте ними Покуття, і вона, перейшовши Дністер, була у боях з 3-ім Корпусом УГА. 5-го липня 1919 р. На місце Начального Вождя УГА ген. Грекова

став ген. Мирон Тарнавський. Постає ген. Мирона Тарнавського будемо зустрічати не раз у світлих і темних буднях УГА, він користувався великою популярністю серед своїх вояків.

13-го липня 1919 р. Команда Польської Армії доручила Начальній Команді УГА рішення Найвищої Ради Антанти такого змісту: „Щоб забезпечити осіб і майно мирного населення Східньої Галичини від звірств большевицьких банд, Найвища Рада Антанти та її союзників вирішила уповноважити провідників Польської Республіки продовжувати свої операції аж до річки Збруч. Це уповноваження ніяким чином не стосується тих рішень, що їх Найвища Рада думає прийняти в справі політичного становища Галичини”.

В такий спосіб залегалізовано на міжнародному форумі дії окупаційної армії Польщі, що то її звірства не поступалися перед звірствами большевиків. УГА, яка стояла в боях за свою власну державу і народ, мусіла внаслідок фальшивої і несправедливої політики переможної Антанти залишити землю своїх предків.

В днях 16 і 17 липня 1919 р. Армія УГА перейшла Збруч, а саме 1-ий Корпус — на північ від Скали, 2-ий — на відтинку Скала, Іванє Пусте, 3-ій — на відтинку Залуче-Дністер.

Який був чисельний стан Галицької Армії? Колишній Начальний Вождь Галицької Армії

ген. Михайло Омелянович-Павленко у своїй книзі „Українсько - польська війна 1918-1919 рр.” подає, що бойовий стан Галицької Армії ніколи не був вищий як 60 тисяч бійців. (До цього додати треба коло 30 тисяч стрільців у запіллі). Начальний інтендант Галицької Армії отаман Селезінка подає її загальний стан по переході Збруча 16 липня 1918 р. на Велику Україну — на 85 тисяч стрільців. Д-р Лука Мишуга, старшина штабу Головного Отамана Петлюри (кол. редактор „Свободи” в ЗСА) у своїй книжці „Похід українських військ на Київ” (Відень, 1920, В-во „Українського Прапора”) подає: „Коли фізично виснажена, а духом може більше як перед тим бадьора Галицька Армія перейшла на територію Великої України в половині липня 1919 р., то стан її виносив коло 90 тисяч людей. Думаю, що якраз тепер, коли ми всі дещо охололи, зможемо глядіти на ці події більш холодно та оцінити їх більш об’єктивно. Я пишу тільки про те, що знаю або з першого джерела, або про те, що сам пережив чи відчув”.

У своїй книжці „Галичина в рр. 1918-1920”, виданій у 1921 р., д-р Михайло Лозинський у IV частині на стор. 168 пише: „Перейшовши Збруч, галицьке правительство осіло в Кам’янці, осідку правительства Директорії. Галицьке правительство привело на Велику Україну 100-

тисячну армію, з того 40 тисяч війська, здатного до бою, яке зараз пішло у бій з большевиками”.

Воєнне положення було тоді дуже трудне: большевицькі війська стояли біля Ярмолинець і через те загрожували Кам'янцеві Подільському. Тоді, щоб рятувати положення, Галицька Армія, а саме 2-ий Корпус і частини 1-го і 3-го Корпусів перейшли з похідних колон прямо у розстрільну. Большевиків виперто, територію побільшено й забезпечено. З черги роздумували над пляном дальших воєнних операцій.

Були три можливості: поворот до Галичини і її відбиття; похід на Київ і похід на Одесу, до якої була коротша дорога, де був слабший ворожий опір, легше було утримати армію і де був доступ до широкого світу.

Про офензиву на Київ вирішив Головний Отаман. „Наші сили, — як подає ген. М. Капустянський у 2-ій книзі „Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 р.” на стор. 135, — склалися з двох армій: Галицької і Наддніпрянської. Галицька Армія складалася з трьох Корпусів і Команди Етапу — разом 80 тисяч люду, з них біля 40 тисяч багнетів і шабель, до 80 гармат і 546 кулеметів. Сюди теж оперативно входила група Січових Стрільців полк. Коновальця. Наддніпрянська Армія складалася з трьох груп: Січових Стрільців, Запорізької, Во-

линської і 4-ої Повстанської під назвою Київської Групи. Разом начислювала Наддніпрянська Армія 29-30 тисяч люду та 5 тисяч мобілізованих, які за браком зброї перебували в заплілі. Було всього до 35 тисяч бійців, в тім числі 15 тисяч багнетів і шабель, коло 90 гармат, 533 кулемети, 9 бронепотягів, 6 панцерних самоходів, 26 літаків і 4 радіостанції. До цього коло 15 тисяч повстанців, що діяли за вказівками Дійової Армії. Організація заплілля була слабшою, війська мусіли власними силами забезпечуватись в харчі і одяг. Із-за браку медикаментів медична допомога була в жахливому стані”.

У вище цитованій книжці на стор. 24 подано характеристику-оцінку обох армій, галицької і наддніпрянської. Там же сказано: „Галицьку Армію скомплектовано майже виключно з тих елементів, з яких складалася австрійська армія, тому цілком зрозуміло, що ГА як її спадкоємиця мусіла зберегти деякі риси аналогічні з австрійською. Ось ці риси. Позитивні: організованість, нахил до муштри і карність навіть у дрібницях, акуратність, упертість і витривалість в боях суцільним фронтом із забезпеченими крилами, порив в атаці, одначе без належного завзяття та настирливости довести її до кінця за всяку ціну, як це властиве німцям і росіянам. Негативні: зайва централізація, не-

певність за свої флянги та запілля, велика обережність у маневрах на відшибі, відсутність взаємної виручки.

Галицька Армія витворила вояків національно вихованих, з палкою любов'ю до свого краю. Була це властиво селянська армія, не захоплена розкладом соціалістичною пропагандою, стрільці багато не вимагали й радо слухали старшин. Галицька Армія являла собою боєздатну регулярну армію, однак, з мало досвідченим командним складом.

Наддніпрянська Армія мала властивості колишньої російської армії з певними різницями. Українці складали чудовий бойовий елемент теж в російській армії. Внаслідок революції частина їх здеморалізувалась, і треба було посилити дисципліну. Однак, в Наддніпрянській Армії залишився войовничий, переконаний і національно свідомий елемент. Переорганізувавшись в період Проскурівської операції, вона являла собою майже регулярну армію. В ній був різноманітний старшинський склад із здоровим осередком, прекрасний козачий елемент і неналагоджене запілля. Методи напівпартизанської боротьби краще були відомі наддніпрянцям, як наддністрянцям”.

Чотирикутник Смерти

На окраїнах колишньої царської імперії появилися з ініціативи Антанти білі армії, що їх

ціллю було зліквідувати большевицькі збройні сили і реставрувати російську імперію. Проти-большевицький фронт становили чотири армії, що їх завданням було наступати сконцентровано у центр імперії і разом з тим загрозувати червоному Петроградові. На Сибіру був створений російський уряд з адміралом Колчаком на чолі, про якого ген. М. Капустянський висказується, що це був поміркований ліберал, який під час революції діяв у контакті з українськими організаціями і дав згоду на українізацію Чорноморської фльоти. В його армії була бригада українців-сибіряків. Армія начислювала коло 100 тисяч бійців.

Армія ген. Юденіча, що спиралася на Естонію і узбережжя Балтійського моря, складалася з 30-40 тисяч бійців, а саме добре зорганізованого корпусу Родзянка і партизанів от. Булак-Балаховича. З північного узбережжя Архангельськ-Мурман наступав з невеликою, але добре забезпеченою англійцями армією ген. Міллер. На чолі т. зв. Добровольчої армії стояв ген. Денікін, видатний військовик, але слабкий політичний діяч. Його армія мала понад 200 тисяч бійців, у тому числі відділи кінноти донців та кубанців і піхоти. Ген. Денікін ставився до українських визвольних змагань вороже, і це у великій мірі спричинило катастрофу для нього і для української справи. Його армія, за якою

стояла Антанта, розбила червоних у Донбасі, гнала їх на Харків — Курськ — Москву. Вздовж Дніпра, в напрямі на Київ посувався окремий її відділ під командою ген. Бредова, ціллю якого було захопити Київ перед військами Української Армії.

Виконуючи наказ Головного Отамана Симона Петлюри розвинути бойові дії з метою захопити Київ, штаб УНР вирішив почати наступ одночасно на Київ і Одесу. Об'єднані армії на числювали 85 тисяч бійців і 15 тисяч повстанців, що з ними співдіяли. Для узгіднення операцій всіх збройних сил створено головний штаб у порозумінні з Галицьким Урядом, в склад якого входили старшини військ наддніпрянських і наддністрянських. Штаб почав діяти як офензива на Київ була вже на ходу. Західній групі полк. Вольфа доручено забезпечувати ліве крило середньої групи ген. Кравца, що йшла на Київ. Вапнярська група ген. Удовиченка складалася з 3-ої Залізничної дивізії, 11-ої галицької бригади та 9-ої дивізії і 1-ої бригади УСС. Вона з поміччю Волинської групи промостила шлях на Одесу. Східня група ген. Тютюнника зайняла Умань і тут зустрілася з військами ген. Денікіна.

Проблема, як повести себе у відношенні до армії Денікіна при зустрічі з нею, розкрилась у всій ширині. У своїй книжці „Україна у війні

за державність” ген. Ол. Удовиченко на стор. 112 пише: „Український Уряд не мав бажання вступати в боротьбу з Добрармією Денікіна. Навпаки, вся його політика була скерована на порозуміння, на спільні акції двох армій проти Червоної Армії. Про це старалися перед державами Антанти українські делегації в різних країнах, а головно у Парижі. Та нарешті саме українське командування намагалось нав'язати контакт з Добрармією, а своїм армійським групам вислало телеграму не вдаватись у ворожу акцію з відділами армії Денікіна. Зустріч українських військ з відділами Добрармії в районі ст. Цвітково давала надію на порозуміння, бо Кубанська дивізія, що складалася з кубанців-козаків, прихильно ставилась до національних змагань українців.

31 серпня 1919 р. українські війська, що зайняли Київ, зустріла несподіванка, коли їх атакували денікінські частини ген. Бредова, що ввійшли одночасно у Київ через необсаджений українським військом міст, про існування якого на знав ніхто з керівників воєнних операцій. Постає конфлікт за посідання міста, який загострився після скинення російського прапора з будинку Миської Думи. Командант української групи ген.-чет. Кравс після переговорів з ген. Бредовим був змушений відступити з Києва,

бо інакше всі наші частини попали б у денікінський полон.

Вести війну з двома ворогами не було сили. Однак, коли переговори з Денікіним не дали успіху, Директорія ухвалила виповісти йому війну. Галицька Армія мусіла боротися далі на два фронти. Щастя, що більшевики відтягнули свої сили на інший фронт, а то вже тоді Галицька Армія не могла б вдержатись. До 15-го жовтня, як пише Ол. Удовиченко, перемога на всьому фронті була по боці Добрармії.

Наступив холод, сніг. Дороги стали багнитими, так що було неможливо маневрувати. Уже на початку Київської офензиви траплялись у відділах української армії випадки захворювання на плямистий і поворотний тиф. Протягом вересня і жовтня тиф прибрав характер пошести. Нездужало не лише військо, але й цивільне населення. Для перев'язування ранених не було бандажів, бракувало медикаментів. Внаслідок блокади України не було змоги доставляти їх із-за кордону.

У вересні розпочались на станції Бірзула між українськими і денікінськими військами сутички, які перейшли в перших днях жовтня у бойові дії. Українська армія мусіла битися на два фронти з Червоною Армією (20 тисяч) і Добрармією (40 тисяч). Сили були нерівні.

28 жовтня 1919 р. Головний Отаман Петлюра

написав з Кам'янця Подільського до французького публіциста Жана Пелів'є листа: „Мій дорогий Пелів'є! Ми не отримали досі жадної допомоги, ні амуніції, ні технічних апаратів, ні санітарного матеріалу. Нічого. Ах, коли б Ви знали, скільки трагічних моментів прийшлося нам пережити внаслідок цього! Три чверті наших козаків без чобіт і одежі, однак їх дух не погас. Тиф десяткує ряди нашої армії, багато ранених умирає, бо ми не маємо медикаментів, ні білизни. Антантські держави, які проголошують високі принципи, забороняють Червоному Хрестові прийти до нас. Ми вмираємо, а Антанта, мов Пилат, умиває руки. Через Вас звертаюся до французької демократії — нехай французький уряд зніме блокаду і тим дасть нам змогу купити для нашої армії та нашого народу медичні засоби”.

Санітарний шеф УГА полк. Тит Бурачинський звітував начальному Вождеві Миронові Тарнавському: „Пане генерале, наша армія це не є вже ніяке військо, навіть не лікарня, а вандруючий магазин трупів . . .” Припинити епідемію плямистого і поворотного тифу в тодішніх санітарних умовах було неможливим: нестача білизни, санітарної обслуги, приміщень для хворих, а до того епідемія почала ширитися й серед цивільного населення, тоді, коли зима мусіла привести до ще ближчого контакту з

ним. До цього брак одягу, туга за рідними сторонами . . .

Начальна Команда УГА стояла перед фактом, що всі спроби здобути рішальний успіх над армією Денікіна завели, і треба було думати над евакуацією стапу і пересуненням фронтних частин разом з Дійовою Армією.

На одній лише маленькій станції Немирів лежало тоді 600 хворих вояків з II-го Корпусу, чекаючи на транспорт. У Вінниці лежало в Кримських касарнях 2000 хворих на тиф, — усі школи у Вінниці, Жмеринці, Хмельнику, Літині були забиті хворими. Для тих мас хворих стояло до розпорядження лише 28 лікарів включно зі санітарами, і з них майже половина вимерла на початку епідемії. Первісна надія на те, що бодай частина війська подолає плямистий тиф і її як імунну можна буде вжити для догляду за хворими, не оправдалась: виздоровці після плямистого тифу западали на тиф поворотний, якого із-за браку „неосальварсану” не можна було вилікувати.

Ген. Ол. Вдовиченко у своїй книжці „Україна у війні за Державність” на стор. 120 пише: „Вкінці 1919 р. Українська Армія разом з Урядом зосередилися в районі Любар-Остропіль . . . Ні одна з армій, що боролась за волю свого народу, не була в таких жахливих умовах, як геройська Українська Армія. Ізольована, без

стратегічного запілля, вичерпавши всі запаси зброї і амуніції, вона боролась буквально голими руками. Але чи могла вона, маючи перед собою московську армію білу й червону, а ззаду поляків — подолати ворога?

„Уже в вересні 1919 р. в рядах армії вибухла епідемія тифу, яка в листопаді звалила щонайменше три чверті складу козаків і старшин. Повна відсутність медикаментів, брак лікарського персоналу та шпиталів не дали змоги боротися з цією пошестю. Врешті яким був тоді український шпиталь: хворих клали на підлозі, покритій соломою, у напівзнищеній касарні, без вікон і дверей, при 15 степенях морозу. Там, де шпиталь міг примістити 100 хворих, тепер їх було до 2000. При них один лікар, без медикаментів та два-три санітари. Медичний персонал з великою самопожертвою виконував свої обов'язки, але його також нищила хвороба. Часто-густо хворі мусіли обслуговувати самі себе. Труп померлих по кілька днів лежали незабраними, — ті вояки, що вже видужували, виривали у замерзлій землі ями і скидали туди десятками трупи померлих товаришів. Жахливий сморід, бруд, воші — ось що було в шпиталях. Уже на 1-го листопада 1919 р. із загальної кількості хворих вмерло до 10 тисяч. На протязі зими 1919-1920 рр. число вояків померлих від тифу дійшло до 25 тисяч. Половина насе-

лення Правобережжя лежала хвора на тиф”.

Д-р Лука Мишуга у своїй книжці, наведений на вступі, на ст. 26 пише: „На двірці у Жмеринці лежали тижнями по кількасот хворих без найменшої опіки. Лежали в ждальнях, на хідниках, де хто попав. Не було кому навіть води їм подати. Трупі лежали між хворими по кілька діб”.

В 4-му томі книжки „Українська Галицька Армія”, В-во хор. Дм. Микигтюка 1968 р., яка повинна властиво називатись „Жалобною книгою УГА”, подано поіменні списки старшин і стрільців, які померли на тиф. Також наведено померлих на тиф без подання їх імен і прізвищ — числом. Наприклад, 262 стрільці померло за Збручем у селах коло Нової Ушиці восени 1919 року, 15 тисяч померло в самій Вінниці восени 1919 р. і зимою 1920 р. На ст. 150-ій цього ж IV т. подано поіменний список польових духовників УГА, а також список лікарів і санітарних старшин, що померли на тиф. В цей загальний список не входять вояки УГА, що згинули у боях з Армією Денікіна в жовтні 1919 р.

Це лише неповний образ тих жахливих картин із Чотирикутника Смерти, у якому опинилась УГА: з одної сторони ніби неутральні поляки і румуни, з півночі і сходу большевицька армія, а з південного сходу війська Денікіна, за яким стояла могутня Антанта. Не дивно, що з

ген. Денікіним хотів говорити і Уряд УНР, щоб домовитись про спільну акцію проти большевиків.

В книжці старшого адъютанта Гол. Отамана Симона Петлюри — Олександра Доценка „Літопис Української Революції — матеріали і документи до історії української революції”, Київ-Львів, 1923 р., зокрема в томі II, книзі 4-ій читаємо на ст. 283-ій:

Початок переговорів з Денікіним виглядав так: „Ген. М. Тарнавський, одержавши відмовну відповідь від Диктатора на дозвіл ще перший раз вислати місію для переговорів з Денікіним, послав на власну руку 25 жовтня 1919 р. до денікінської армії делегацію в складі от. Лисняка, сот. Левицького і сот. Куріци. Офіційно ця делегація мала вести переговори про виміну полонених, а не офіційно мала розвідати, на яких умовах денікінські представники могли б згодитися на заключення перемир'я. Коли ген. Слащов вияснив, що полонених галичан у них немає, з черги отам. Лисняк почав так: „Я маю крім цього неофіційне доручення моєї Команди просити вас про вияснення, під якими умовами могло б бути між нашими арміями заключене завіщення зброї, і то не тільки щодо Галицької Армії, але й щодо цілого фронту, то значить і Армії Наддніпрянської”. На це була відповідь ген. Слащова: „Як хоче

Галицька Армія переговорювати, ми готові, але щодо переговорів з цілою армією або Придніпрянською окремо, то такі переговори, заявляю категорично, неможливі. Бо Наддніпрянська Армія — це громадяни колишньої російської держави, що підлягають законам держави, яку ми відновлюємо. Наддніпрянська Армія повинна скласти зброю і розійтися по домах до часу проголошення мобілізації”.

„По порозумінні з ген. Шілінгом і Денікіним Слащов передав проєкт майбутнього договору, який звучав: „Галицька Армія переходить у повному складі на бік Добровольчої Армії і її Головнокомандувача, під охорону і опіку якого переноситься галицький Уряд до Одеси, припиняючи свою діяльність. Галицька Армія на фронті не буде вжита проти війська Петлюри, вона буде переведена в район Гайсин-Балта-Ольгопіль, задержить свою цілість, тільки при вищих штабах будуть від Добровольчої Армії вищі штабові старшини як контрольні органи і для вирішення всіх спірних питань”.

2-го листопада НК УГА мала той проєкт вже у себе. 3-го листопада вона писала до ген. Слащова, що згідна на дальше ведення переговорів, але що вона мусить порозумітись ще з Вищим Правительством, для того делегація з відповіддю виїде з Вінниці щойно 5-го листопада. Новій делегації, якій надано повноважність для

ведення переговорів щодо завішення зброї, НК УГА дотала інструкцію: „Галицька Армія задержує як цілість свою повну автономію, тобто устрій, склад, команду, мову, герб, гимн і ін. Денікінські старшини можуть бути тільки для зв'язку і вирішення на місці спірних питань. Диктатура задержує повний суверенітет над ГА. Вона має право іменувати на командні місця і підвищувати у степені. Правительство переходить у Одесу, де буде могло свобідно нав'язати зносини з представниками європейських держав. УГА переведеться в область, вільну від пошести, з тим, що перед її дальшим ужиттям, яке наступить після порозуміння обох Команд (Денікіна і УГА), буде їй уділений кількомісячний відпочинок. Галицькій Армії буде забезпечене матеріальне заосмотрення під кожним оглядом. Хворим УГА буде забезпечена якнайдалше йдуча санітарна допомога. Для доповнення УГА будуть вжиті заходи через спровадження до неї українських полонених з Італії та української Бригади в Чехії. Проти армії Петлюри УГА вжита не буде. Старшини і стрільці кол. російської служби в УГА мають при ній остатися. Корпус СС (Коновальця) належить уважати галицькою частиною. Для переведення армії в нову область доставить денікінська команда в порозумінню з Нач. Командою УГА відповідну кількість санітарних поїздів та транспортних середників”.

4-го листопада 1919 р. відбулася у Жмеринці нарада, ціллю якої було порозуміння щодо ситуації і обміркування шляхів для дальших військових акцій і дальшої політичної роботи. У тій нараді взяли участь: Гол. Отаман, член Директорії Макаренко, прем'єр Мазепа, командири Наддніпрянської Армії от. Сальський, начальники дивізій і груп Удовиченко, Загородський, Коновалець, Кудрявцев, — Диктатор, підполк. Долєжаль, представники Галицької Армії. Нач. Команду ГА репрезентували от. ген. штабу Ерле, чет. Дм. Паліїв, от. Шухевич і от. Лисняк. Неприятні були ген. Мир. Тарнавський і отам. Омелянович-Павленко.

На нараді командарм Наддніпрянської Армії от. Сальський заявив: „Роля стратегії скінчена. Ми переможені ворогами. А вороги ті: тиф, холод, незабезпеченість армії матеріялами. Населення ставиться пасивно, нас називає петлюрівцями, а галичан — австріяками, активно ніхто не допомагає. Треба, щоб нас народ розпізнав і був більш чулий для потреб нашої армії”.

Гол. Отаман у своєму слові висказав надію на поліпшення ситуації, що його повинна принести з часом національна стихія. От. Сальський настоював на полагодженні порозуміння з Денікіним, мовляв, галичани самі підуть на який крок. Думку Сальського піддержав прем'єр Мазепа. От. Симон Петлюра заявив, що по-

трібно часу для розв'язки цієї справи, і що не пізніше як 7-го листопада дозвіл на такі переговори буде даний. Диктатор повідомив Гол. Отамана, що під час наради він одержав від ген. Тарнавського депешу, що коли нарада в Жмеринці не прийме дефінітивного рішення, то Нач. Команда УГА буде примушена вести переговори на власну руку.

По виході з приміщення, де відбувалася нарада, Диктатор, ідучи разом з от. Сальським, сказав: „Чи ви, пане отамане, вірите тим людям? Ці люди нічого не здатні зробити. Коли вдасться досягти порозуміння з Денікіним, то це буде велике щастя”.

Так зображує нараду в Жмеринці Ол. Доценко, ад'ютант Гол. Отамана. Його книжка аж роїться від образливих прозивань галичан зрадниками, тих самих галичан, які по переході Збруча рятували Уряд УНР, тих самих галичан, що кривавилися на шляху до Києва, а тепер внаслідок епідемії тифу вмирали у жахливих обставинах.

Книжка ця була видана у Львові в р. 1923, отже в час польської окупації західноукраїнських земель, тож автор не в'язався нічим і не мав скрупулів у критиці галичан.

Не міг, однак, Олександр Доценко затаїти від українського загалу певних важливих моментів, що відносилися до переговорів з Дені-

кіним. На стор. 276 його книжки сказано, що Уряд УНР вже 6-го листопада дав дозвіл на висилку делегації до Денікіна. Телеграма звучала: „Головний Отаман дозволив вислати делегації з метою порозумітися з ген. Денікіним”. Підписано: от. Юнаків. От. Сальський заявив, що він проти двох окремих делегацій, наддніпрянської і галицької, а тільки за одну, мішану, бо, мовляв, з галичанами денікінці схочуть говорити, а з нами — ні.

Після розмови телефоном між отам. Сальським і ген. Тарнавським рішено, що в делегації пойдуть двоє наддністрянців і один наддніпрянець, старшина Каменський. Тим часом галицькі делегати вже виїхали, так що Каменському довелось їх доганяти. Одначе, договір з Денікіним був підписаний вже у Зятківцях.

Диктатор видав рішення замінити ген. Тарнавського і полк. Шаманека ген. Микиткою і Ціріцом, арештувати ген. М. Тарнавського і членів делегації, а переговори вести далі в імені цілої української армії. Гол. Отаман, виконуючи постанови державної (бо й така була) наради, призначив для участі в переговорах з Денікіним свого ад'ютанта Крушинського і як кур'єра старш. Гасвого, які виїхали негайно до Вінниці. Так справдилася староримська „сі дуо фацио́нт ідем — нон ест ідем”. (Коли двоє чинять те саме, то воно не є те саме).

Старшина УНР Крушинський, побачивши безнадійність дальших переговорів, дипломатично захворів і повернувся у Кам'янець. На місце от. Сальського іменував Гол. Отаман командармом Юрія Тютюнника. Треба було рятувати положення, яке витворилось внаслідок зайняття Жмеринки денікінцями. У Кам'янці з приводу заключення „зятківецької умови” кипіло. Преса закидала Диктатурі чорну зраду, не входячи у причини, які змусили команду тифозної армії піти на переговори.

9-го листопада НК ГА з наказу Диктатора уневажила протокол зятківецьких розмов з 6 листопада і уклала тільки на 48 годин перемир'я, яке й почалося 11-го листопада і тривало до підписання договору в Одесі 17 листопада 1919*) р. Цей договір у головних своїх точках годився з протоколом зятківецьких розмов, а тільки деякі справи були спрещизовані ясніше. Накриклад: „Політичних питань відносно взаємовідносин між Галицьким Урядом і Урядом Добрармії, як також відносно майбутньої долі Галичини не розбирається і полишається до рішення політичних переговорів. Аж до рішення цих питань в постою ген. Денікіна задержує Диктатор Галичини право кермувати і контролювати внутрішнє життя Галицької Армії. 11-ою точкою договору було: „Хворі та ранені Галицької Армії, які не знайдуть місця в галиць-

ких шпиталях, будуть прийняті в шпиталях збройних сил Півдня Росії на рівних правах з російськими, а після видужання вертаються до Галицької Армії.

У днях 11-13 листопада 1919 р. відбувся у Вінниці суд над арештованими ген. Мироном Тарнавським і полк. Шаманеком. Після промови оборонця сот. судді Шалинського ген. Тарнавського і полк. Шаманека уневинено. В промові оборонець підніс, що тут, у суді, розігрується один із актів трагедії українського народу: Найвищий Вождь Галицької Армії, улюблений і обожуваний своєю армією стає перед судом, щоб відповісти за страшний злочин, а саме за злочин зради свого народу і йому підлеглої армії.

Представивши воєнні заслуги ген. Тарнавського, оборонець підкреслив стан, у якому опинилась УГА. „Це була не армія, — говорив він, — а шпиталі у вічнім руху, що переносилися з місця на місце. Стан хворих виносив понад 10 тисяч, брак ліків, недостача лікарів, брак санітарного матеріялу і персоналу, брак білизни, накривал і т. п. — все це свідчило, що та армія при дальших таких умовах зовсім вигине. Не було найменшої надії, що цьому можна було б зарадити. Уряд не давав ніяких відповідей на внесення санітарного начальника. Стан самої армії був страшний: 10% стрільців було без бі-

лизни, 25% — без чобіт, майже половина — без плащів, у подертих блюзах і штанах. Був брак амуніції. Під час наступу на большевиків єдиним джерелом доставки амуніції було те, що стрілець здобував собі на ворогові. Йшла ворожа агітація проти УГА від урядових чинників, хоч УГА вірно виконувала накази. Це були причини, які підготовляли катастрофу. На документі протоколу умови в Зятківцях не було підпису ген. Мирона Тарнавського і бракувало підтвердження Диктатора. Тим самим відпадає закид політичного договору.

Промова справила велике враження і підсудних, як сказано, уневинено.

Тут п. Доценко на ст. 295-296 вилив відро бруду на ген. Тарнавського, називаючи його людиною без власної думки. Та коли б, наприклад, Командування Добрармії вирішило розмовляти не лише з галичанами, але й представником Армії УНР полк. Каменецьким, чи й тоді були б галичани „зрадниками”?

У Кам'янці кипіло. Ще 12 листопада на Раді Міністрів УНР рішено зажадати від Диктатора передачі головного командування ГА Головної Команді Військ УНР. Тоді Диктатор залишився б тільки як член Директорії. Диктатор на це не погодився. Наддніпрянці шукали виходу з грізної ситуації або шляхом порозуміння з поляками, або переходом Армії в напрямі Дні-

пра. Рішено піти на угоду з поляками, які й так готовились зайняти Кам'янець і інші „історичні” польські землі.

16 листопада Диктатор виїхав через Румунію на Захід, залишаючи УГА без політичного проводу, а Головний Отаман Симон Петлюра виїхав 6-го грудня у Польщу. Частина Армії УНР рушила в Зимовий Похід. Як каже ген. С. Удовиченко у своїй вже цитованій вище книжці, в армії, яка пішла у Зимовий Похід, було 5 тисяч бійців (ст. 132), решта були хворі.

Під час Зимового Походу, як пише Юрко Тютюнник у своєму спогаді „Зимовий похід 1919-20 рр.”, ми зустрічали по дорозі галицькі формадії, які не тільки що не робили проти нас ніяких ворожих кроків, але чим могли, тим помагали, так ніби не було ніякого договору з Денікіним. Наприклад, вимінювали зброю і перебрали до свого шпиталю хворих старшин і козаків Київської дивізії. Такою була в практиці „чорна зрада галичан”, про яку стільки галасували в Кам'янці і Жмеринці. (Це наводить на ст. 178 отам. д-р Никифор Гірняк у своїй книжці „Останній акт трагедії Української Галицької Армії). „Тодішнє становище УГА Тютюнник характеризує так: „УГА опинилася між трьома силами. Формально і явно УГА підлягала Денікінові. Мала вона теж таємний договір з 24 грудня 1919 р. із Командою Української

Армії про злуку з нею. У Вінниці постав Ревком УГА, який підписав договір про визнання радянської влади і підпорядкування їй армії УГА. Ця остання умова мала на цілі збереження від знищення решти частин УГА. Становище УГА було важке”.

Е п і л о г

Тим часом денікінська армія під натиском українських повстанців і під ударами червоних військ відходила на південь, на узбережжя Чорного моря. Положення її було катастрофічне. І тоді Команда Добрармії запропонувала Команді Української Армії спільні дії проти большевиків. Одначе, було вже запізно. Большевики зайняли Одесу. Відділи УГА згідно з угодою, що її підписав Ревком УГА про визнання радянської влади — одержали назву ЧУГА (Червона Українська Галицька Армія), до якої Москва приділила своїх комісарів. Частини ЧУГА зайняли район Ольгополя, Крижополя, Балти і Бірзули, район давніх німецьких колоній в околиці Веселого Кута, куди маршували в січні 1920 р. галицькі бригади, по заключенні угоди з Денікіним, в цілі відпочинку і реорганізації. А передусім лікування тифозників, — залишаючи по дорозі вздовж шляху сотні братських могил. Велика, сильна денікінська армія

перестала існувати, тільки десь берегами Дністра волочилися групи кіннотчиків ген. Бредова, шукаючи рятунку то в Румунії, то пробиваючись на Захід у Польщу.

Відділи Української Армії, що брали участь у Зимовому поході з весною 1920 р. прорвалися на Захід, де оперувала 3-тя Залізна дивізія, що була у злуді з поляками. Тут учасники Зимового походу, зайнявши відтинок фронту, відпочивали.

Що ж сталося з УГА? З кінцем квітня 1920 р. три бригади ЧУГА, які були на протипольському фронті, підняли повстання проти большевиків. Бригади ті начислювали придатних до бою 597 старшин і 2928 стрільців. Коли в половині 1920 р. польська армія в Україні перейшла в наступ і переломила фронт червоних, пересунено 2-гу й 3-тю галицькі бригади з резерви на фронт. Тут вони повернули зброю проти червоної Москви. Однак, поляки не допустили їх до скріплення рядів Армії УНР. Не бажаючи мати її занадто сильною і побоюючись, що галичани знову виставлять вимоги щодо Львова і Східньої Галичини, польське командування вирішило роззброїти рештки галицьких військ, а їхніх старшин інтернувати. Тільки незначна частина галицьких старшин зуміла влаштуватися на службу в Армії УНР.

Так покінчила своє існування хоробра, ли-

царська, високопатріотична Галицька Армія. Гекатомби жертв, що їх принесли галичани, щоб досягнути свій ідеал — Вільну, Соборну, Незалежну Українську Державу, — тисячі, що згинули від ран на побойовищах, тисячі тих, що вмерли від тифу, і ще тисячі, вимордувані большевиками в льохах ЧеКа чи вивезені на смерть у далекі концтабори на заслання . . .

І навіть п. Олександр Доценко, кол. ад'ютант Гол. Отамана Симона Петлюри, який у своїх книгах п. з. „Літопис Української революції” вилив не одно відро помий на „братів наддністрянців”, мусить часом сказати про них позитивно. Зокрема, в його книжці „Зимовий похід”, виданій у Варшаві 1932 р., в частині п. з. „Документи”, на стор. 171, у наказі по військам Армії УНР, ч. 67 з 17 квітня 1920 р., сказано: „Є відомості, що в районі Тирасполя-Роздільної і залізниці в бік Бірзули працюють проти комуністів галичани”. Або наказ ч. 69 з 20.IV.1920 говорить: „Маються певні відомості, що повстанці разом з відділом галичан після боїв зайняли Ананьєв, ст. Любашівку, Криве Озеро, Саврань, Балту і Бірзулу”. Про акцію галичан проти червоних є мова і в наказі ч. 70 з 29 квітня 1920 р., де сказано: „Дня 25 квітня до нашої армії приєдналась кінно-галицька бригада Отамана Шепаровича. Щиро вітаю старшин і козаків бригади і бажаю їм слави в нашому свято-

му ділі визволення Рідної України. Командуючий Армією УНР Отаман Ом.-Павленко". Про зв'язок з галицькими частинами говориться на стор. 179, 180 і ін. В наказі з 27.IV.1920 р. сказано: „Прибувший старшинський зв'язок від галичан подав: 1) Ціла бувша Галицька Армія повстала проти комуністів і шукає сполуки з нашою армією; 2) По умовленому терміну 25.4 галичани займають ст. Вапнярку, м. Вінницю, залізницю до Козятина і м. Київ, де начислюється галицького гарнізону понад 5 тис. багнетів; 3) Загальне завдання: наша Армія скупчується на північний схід від ст. Вапнярка для встановлення зв'язку з галичанами і місцевими українськими силами для нанесення рішучого удару в тил і у фланг ворога. Підп. Отаман Ом.-Павленко". Наказ з 29.IV.1920 говорить: „Установлено, що ціла бувша Галицька Армія встала проти комуністів і вже мала декілька з перемінним успіхом боїв" і т. д.

Темою моєї праці є відповідь на питання: „Чи угода Української Галицької Армії з Денікіним була актом політичного русофільства?" Щоб знайти справедливую відповідь, треба було заглибитися у чисельні джерельні матеріяли з тих часів, розважити холоднокровно події, скористати із автопсії, тобто оповідань наочних свідків, що жили в тих часах і переживали їх, розуміючи всю трагедію УГА.

У своїй книжці п. з. „Галичина” з 1922 р. д-р Михайло Лозинський пише на стор. 222: „Договір з Денікіним (розуміється ГА) не мав характеру військового перемир'я — тільки був договором про перехід Галицької Армії під розпорядимість Денікіна. Тим самим упадають всі аргументи про безполітичний, чисто військовий характер договору. Коли армія якоїсь держави, найсильніша підпора державної самостійности і найважливіший інструмент державної політики, переходить у розпорядимість ворога держави, то се є найстрашніша політична трагедія, яка може зустрінути державу, страшніша від розбиття і капітуляції. Заслугою диктатури можна вважати хіба те, що вона в останній хвилі не віддалася в розпорядимість Денікіна, тільки виїхала за границю, де після деякого часу проголосила розрив з орієнтацією на Денікіна”.

Є у нас журналісти, які, покликаючися на книжку „Галичина”, зокрема на цей уступ, заявляють, що угода ГА з Денікіним була актом політичного русофільства. Вони не розглядають умовин, в яких постав той договір, і переходять до порядку денного над тим, що партнерами у цьому договорі повинні були бути не тільки галичани, але мали бути й представники Армії УНР. Не згадується нічого про владивий договір, заключений в Одесі 17 листопада, у якому сказано: „Політичних питань від-

носно взаємних відносин Галицького Правительства до Правительства Добрармії, як також відносно майбутньої судьби Галичини не розбирається і полишається до рішення політичних переговорів”.

Отже, тут виразно зазначено, що переговори і угода в Одесі, а ще перед тим розмови в Зятківцях не були і не є політичними угодами. Вже після тих переговорів казав Гол. Отаман на політичній нараді 26 листопада 1919 р. „Не повинно бути хаосу в політичному думанні. Наша політика оправдала себе. Самостійна Україна коли буде, то буде тільки як демократична Республіка. Переговори з большевиками не роблять нас самих большевиками. Ми будемо завжди самі собою!” Цей уступ промови, що знаходиться на стор. 239 книги „Симон Петлюра — Статті, листи, документи”, В-во УВАН в ЗСА, Нью Йорк, 1956 р., багато дечого навчас. Його можна теж застосувати й до переговорів галичан з Денікіним. Через ті переговори УГА не стала русофільською. Вона залишилася назавжди сама собою. Це слідно з акції повстання галицьких бригад і на фронті і в запіллі проти большевиків, факти яких я навів у іншому місці. Бувають угоди політичні з ворогом, але бувають теж угоди військово-тактичні. Такою військово-тактичною угодою була і угода УГА з Денікіним, що її заключено не із-за русофіль-

ства, а внаслідок безвихідного положення УГА.

Автор книжки „Галичина” д-р М. Лозинський не був у „Чотирикутнику смерті”, в якому відігралася вся трагедія Української Армії, зокрема УГА. Він видав свою книжку в р. 1922, отже тоді, коли трагедія українського народу завершилась. Перебуваючи в Парижі чи в Лондоні як член Української Делегації на мирову конференцію, він не мав точних і безпосередніх інформацій про те, що діялося в Україні, зокрема з Галицькою Армією і Диктатурою, з рамени якої він був також заступником секретаря закордонних справ ЗОУНР. В рр. 1921-27 він був професором міжнародного права у Празі. І тут він сам зайшов у суперечність із своїми політичними тезами, бо в р. 1927 сам доконав акту русофільства, виїхавши до СРСР. В Харкові був він керівником катедри права в Інституті Народного Господарства, але в 1930 році його більшовики арештували і вивезли на далеку північ, де він і помер на 57-му році життя в р. 1937.

У його книжці „Галичина” є чимало джерельного матеріалу з часів наших визвольних змагань, однак деякі його політичні погляди, не сперті на фактах, подіях, що їх переживала УГА, не видержують критики і виявляють думки суперечні, отже не можуть становити незрушених тез.

Коли б д-р Мих. Лозинський мав нагоду бачити восени 1919 р. тифозну Галицьку Армію, він не писав би у своїй книжці про неї, як „підпору державної самостійности і найважніший інструмент державної політики”, бо таке твердження є очевидним нонсенсом.

Історія нашого народу, який внаслідок свого географічного положення опинився в орбіті політичних інтересів його сусідів, головню Москви і Польщі, виказує в поодиноких її етапах різні ситуації. Наш народ боронився збройно як міг від напасників, а коли тут і там тверда konieczність вимагала заключення договору, то його політичний провід вважав такий договір, як документ проминального значення, який можна буде з часом відповідно до ситуації змінити чи скасувати. Такі явища ми бачили в історії світу у різних народів, зокрема на протязі останнього сторіччя. Тож уже крайня пора, щоб наші політики й публіцисти перестали говорити про „угоду” УГА з Денікіним, як про „акт політичного русофільства”, бо наша Армія була глибоко патріотичною, українською Армією, почавши від вояка-селянина, а скінчивши на її командному складі. В її основу лягла організація Українських Січових Стрільців, що мала на цілі „визволяти братів-українців з московських кайдан”. В інтересі політичних аспірацій Денікіна не впав із кріса вояка УГА ні один постріл, — проти денікінців було їх багато.

Чи „угоди” УГА з Денікіним були важними правними актами?

Так внутрішнє право даної країни, як і міжнародне право вимагають для заключення угоди основних складових елементів, якими є: 1) дві або більше сторони, що укладають угоду; 2) предмет угоди, тобто те, про що сторони договориються і 3) згоди сторін. Сторони можуть діяти самі, особисто або через своїх заступників, повновласників на основі важної повновласти. Важність повновласти є справою засадничої ваги — від неї залежить важність угоди. Сторона, яка уділяє повновласті, мусить мати здібність правну і здібність до діянь правних, при чому існує засада, що ніхто не може переісти на другого більше права, ніж сам його посідає. Отже, повновласник репрезентує свою сторону, яка не мусить бути особисто для заключення угоди. Сторона може дану повновласть відкликати, уневажнити через відповідну заяву або відповідною поведінкою.

Аналізуючи „Зятківську угоду”, тобто „угоду”, заключену 6-го листопада 1919 р., треба підкреслити, що в Зятківцях мали місце тільки розмови між уповноваженими Денікіна ген. Слащовим і повновласниками Начального Вождя УГА отам. Лисняком, сот. О. Левицьким і сот. Гр. Куріцою, які були уповноважені „для

ведення переговорів у справі виміни полонених". Бо треба зазначити, що з самих вуличних боїв у Києві 31 серпня 1919 р. були ще в полоні вересня 1919 р. у полоні в групі ген. Бредова 19 старшин, коло 500 стрільців, 19 скорострільників і 17 кіннотчиків. Справа виміни полонених була офіційною частиною предмету переговорів делегації УГА з ген. Слащовим. Поза рамцями повновластей неофіційно йшли „переговори в справі перемир'я між обома арміями". Уповноважений Добрармії ген. Слащов з'ясував свої вимоги, при чому заявив, що включає від участі в переговорах Дійову Армію УНР.

Про неофіційну частину розмов були повідомлені Гол. Отаман С. Петлюра і Диктатор Є. Петрушевич. Вважаючи, що Начальний Вождь УГА ген. Мирон Тарнавський переступив свою компетенцію, висилаючи на власну руку делегацію УГА до Денікіна, а та делегація переступила офіційну частину дорученого їй завдання, бо вела розмови на теми „неофіційні", Диктатор усунув ген. М. Тарнавського і полк. Шаманека, покликуючи на місце ген. Тарнавського ген. Микитку, а на місце полк. Шаманека полк. Ціріца. Сталося то 4 листопада 1919 р., а новоіменовані Диктатором довідались про це щойно 5-го листопада. Делегати УГА в Зятківцях прийняли прелімінар „угоди", і обидві делега-

ції, тобто УГА і Добрармії, підписали 6-го листопада „спільний протокол”, який не був остаточною, бо в його 5-ій точці виразно зазначено, що: „**договір вимагає затвердження через Начальну Команду УГА, згідно Диктатора.** Щодо Команди Добрармії, то вона цей „Зятківський протокол” ратифікувала з місця. Тим часом ген. М. Тарнавський ще перед підписанням цього протоколу, 4-го листопада, як згадано, був усунений зі становища Начального Вождя. Йому уділив Диктатор тримісячну відпустку „для підкріплення здоров'я”. 6-го листопада 1919 р., тобто в день підписання „Зятківського протоколу”, члени делегації УГА втратили право виступати від Начальної Команди УГА, бо їх мандат ген. Мирон Тарнавський в той день не був уже Начальним Вождем, а новий Начальний Вождь, ген. Микитка не уділив їм того права. Денікінській делегації, яка прибула до Вінниці по ратифікацію „Зятківського протоколу”, ген. Микитка заявив, що „Український Уряд не може з формальних причин ратифікувати Зятківський протокол”. Проте, Уряд вишле нову делегацію для переговорів з Добрармією. До тієї делегації ввійдуть теж представники Діювої Армії УНР. У Вінниці заключено перемир'я на два дні і вислано до Одеси нову делегацію.

Так представляється справа „Зятківської угоди”, тобто „Зятківського протоколу”, якого

українська сторона не ратифікувала, якого не підписав своєю контрасигнатурою ні Диктатор, ні Начальний Вождь ген. М. Тарнавський, що, будучи усуненим 4-го листопада зі свого становища, не міг ратифікувати „Зятківський протокол”, споряджений 6-го листопада.

Тим самим не мав місця, як помилково твердять деякі наші публіцисти, „Зятківський договір”, що його вони називають „актом політичного русофільства”. Коли б мав місце такий договір, то не було б потреби творити нову українську делегацію і висилати її в Одесу.

В міжчасі арештовано і суджено ген. М. Тарнавського і членів першої делегації. Нова делегація УГА прибула до Одеси 11 листопада, а 17 листопада 1919 р. підписала з представниками Добрармії договір, який був ратифікований 19 листопада новим Начальним Вождем ген. Микиткою. Не ратифікував, однак, договору Диктатор Є. Петрушевич, бо він виїхав із території України на Захід, залишаючи УГА без політичного проводу. Тим самим він, що являвся джерелом права і верховної військової влади ЗОУНР, не взяв ніякої участі у заключенні договору в Одесі. Його виїзд 16 листопада 1919 р., отже за день перед підписанням договору в Одесі, створив нову правну ситуацію і був свого роду наявним відкликанням повноважень, що їх одержала нова делегація УГА. Тим са-

ним „Одеський договір” не мав сили ні формальної, ні правної, хоч його „ратифікував” на власну руку, без апробати Диктатора, новий Начальний Вождь УГА ген. Микитка. Цей новий „Одеський договір” не був виявом політичної угоди, бо це зазначено виразно в його 5-ій точці. Він був короткотривалим актом воєнно-тактичного змісту без будь-якого „русофільства”. Його ратифікував новий Начальний Вождь УГА як остаточний акт самозбереження решток тифозної Армії, як акт вищої кінечности проминального значення. А остаточне рішення Української Галицької Армії було: дальша боротьба за Незалежну Соборну Суверенну Українську Державу. Про це свідчила наявно повстанська акція відділів УГА зимою і весною 1919-1920 рр.

**
*

Притоку для цієї статті дала стаття п. з. „Паралелі в історії України” в Альманасу УНС на 1971 р. У ній говориться про „договір Начальної Команди УГА з Командою російської Добрармії в Зятківцях 6-го листопада 1919 р., що був „актом політичного русофільства”. Одначе, як вище доказано, був це не договір, а тільки „спільний протокол розмов”, ведених українською і російською делегаціями, який був ратифікований лише одною російською стороною.

Стаття „Паралелі в історії України” появилася опісля окремою книжкою у В-ві „Червона Калина” в Нью Йорку 1971 р. У вступі до тієї книжки автор вияснює, що „терміни „польонофільство” і „русофільство” вжито в розумінні державно-політичної концепції, себто орієнтації на Польщу, як на союзницю проти Московщини, чи на Московщину, як союзницю проти Польщі. Він заявляє, що ні одна, ні друга концепція не дискредитує її авторів, бо вони так власне розуміли інтерес України, — вони виходили з погляду української державної рації і були однаково добрими патріотами. Цього пояснення у вступі книжки не дав автор у статті в Альманасу УНС і через те її читач не може ніяк догадатись, у якому розумінні автор статті в Альманасу УНС ужив для „договору в зятківцях” (неіснуючого) окреслення „акт політичного русофільства”.

Коли б автор статті „Паралелі в історії України” мав намір подати в ній історію України в поодиноких її етапах, тоді він повинен був обмежитися поданням самих історичних фактів, а стриматись від їх кваліфікування, бо через те його праця перестала бути науковою розвідкою.

В р. 1930 В-во „Червона Калина” видало у Львові книжку д-ра Ганса Коха, кол. сотника УГА п. з. „Договір з Денікіним”. У тій книжці на стор. 41 автор виразно говорить, що в Зят-

ківцях не мав місця ніякий договір, а був тільки „протокол розмов”, якого українське Командування не признало (стор. 44): „Найперше словіщено вижидаючу у Вінниці денікінську місію, що Галицький Уряд не може з формальних причин ратифікувати зятківського протоколу, але хоче вислати нову місію, яка буде уповажена до остаточного заключення перемир'я”. Так, отже, ніякого „Зятківського договору” не було. Варто б, щоб В-во „Червона Калина” перевидало книжку д-ра Г. Коха, яка вияснила б не одну подію з тих часів.

БІБЛІОГРАФІЯ

- 1) Симон Петлюра — Статті, листи, документи. В-во УВАН в ЗСА Нью Йорк, 1956 р.
- 2) Ген. Ол. Удовиченко — Україна у війні за Державність, Видавництво УСС Дм. Микитюка, Вінніпег 1954.
- 3) Корпус Січових Стрільців. Воєнно-історичний нарис. Василь Кучабський, Чикаго, Микола Денисюк, 1969.
- 4) Д-р Лука Мишуга — Похід українських військ на Київ. Відень, 1920. Видання „Українського Прапора”.
- 5) Д-р Ганс Кох — Договір з Денікіним (від 1-го до 17 листопада 1919 р.), Львів, 1930, В-во „Червона Калина”.
- 6) Ген. М. Капустянський — Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 р., Мюнхен, 1946.

- 7) Українська Галицька Армія — том IV, В-во Дм. Микитюка, 1968, Вінніпег.
- 8) Д-р Володимир Білозор — На службі Ватківщині, „Лікарський Вісник“, 12-14, журнал Українського Лікарського Товариства в Америці.
- 9) Енциклопедія Українознавства в двох томах, Мюнхен - Нью Йорк, 1949 р.
- 10) Д-р Михайло Лозинський — Галичина в рр. 1918-1920, вид. в р. 1922, В-во „Червона Калина“, Нью Йорк, 1970 р.
- 11) Олександр Доценко — Літопис Української Революції, том II, кн. 1, 1917-1923, Львів, 1923, Накладом автора.
- 12) Ол. Доценко — Зимовий Похід, Варшава, 1932.
- 13) Никифор Гіряк — Останній акт трагедії Української Галицької Армії, В-во Українського Військового Інституту в ЗСА, 1959 р.
- 14) Ісаак Мазепа — Україна в огні й бурі революції, ч. 1-3, Вид. Прометей, 1951 р.
- 15) Дмитро Палів — На чисту воду, Літопис „Червоної Калини“, 1930, ч. 6-7.
- 16) Степан Шухевич — Спомини з Української Галицької Армії 1918-22, ч. 1-5, В-во „Червона Калина“, Львів, 1929.
- 17) Юра Шкрумеляк — Поїзд мерців — В-во „Червона Калина“, Львів, 1922 р.
- 18) Володимир Галан — Батерія смерти, В-во „Червона Калина“, 1968 р.
- 19) Ярослав Гриневич — Високі ті могили, Літопис „Червоної Калини“, ч. 10, 1936 р.
- 20) Ярослав Гриневич — З XIV бригадою УГА в чотирикутнику смерти, Літоп. „Червоної Калини“, р. 1937.

- 21) Ярослав Гриневич — Подільські дні — подільські ночі, Літопис „Червоної Калини“, Львів, 1938 р.
- 22) Український Народний Союз — Альманах р. 1971, ст. 67, Іван Кедрин, ст. „Паралелі в історії України“.
- 23) Іван Кедрин — Паралелі в історії України — з нагоди 50-річчя Ризького миру, В-во „Червона Калина“, Нью Йорк, 1971.

Передрук із „Вісника“ (Нью Йорк) за грудень 1971,
січень — березень 1972 рр.